

10-May, 2026-yil

**FARG‘ONA VODIYSIDA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI GEOGRAFIYASI:
MUAMMOLAR, OMILLAR VA HUDUDIY TAHLIL**

Z.X.Madaminov

N.H.Abdupattoyev

Farg‘ona davlat universiteti

З.Х. Мадаминов

Н.Х. Абдупаттоев

Ферганский государственный университет

Z.X. Madaminov

N.Kh.Abdupattoyev

Fergana State University

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekistonning Farg‘ona vodiysi mintaqasida oziq-ovqat xavfsizligining geografik jihatlariga oid kompleks tahlil keltirilgan. Tadqiqotda vodiya aholisining oziq-ovqat ta‘minotiga ta‘sir etuvchi tabiiy-geografik, ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik omillar ko‘rib chiqilgan. Hududiy tafovutlar, qishloq xo‘jaligining holati, transport aloqalari va iqlim o‘zgarishi kontekstida oziq-ovqat xavfsizligining zaif tomonlari aniqlanib, muammoni hal etishga yo‘naltirilgan tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *oziq-ovqat xavfsizligi, Farg‘ona vodiysi, geografiya, qishloq xo‘jaligi, hududiy tahlil, iqlim o‘zgarishi, iqtisodiy omillar.*

Abstract: *This article presents a comprehensive geographical analysis of food security in the Fergana Valley region of Uzbekistan. The study examines the natural-geographical, socio-economic, and ecological factors affecting the food supply of the valley’s population. Territorial disparities, the state of agriculture, transport connectivity, and the context of climate change are analyzed to identify the vulnerabilities of food security, and evidence-based recommendations aimed at addressing these challenges are developed.*

Keywords: *food security, Fergana Valley, geography, agriculture, territorial analysis, climate change, economic factors.*

Аннотация: *В данной статье представлен комплексный географический анализ продовольственной безопасности в регионе Ферганской долины Узбекистана. В работе рассмотрены природно-географические, социально-экономические и экологические факторы, влияющие на продовольственное обеспечение населения долины. Выявлены территориальные диспаритеты, состояние сельского хозяйства, транспортная инфраструктура и уязвимые стороны продовольственной*

безопасности в контексте изменения климата, разработаны научно обоснованные рекомендации.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, Ферганская долина, география, сельское хозяйство, территориальный анализ, изменение климата, экономические факторы.

1. KIRISH

Oziq-ovqat xavfsizligi — insoniyatning eng muhim global muammolaridan biri bo‘lib, bu masala O‘rta Osiyo mintaqasida, xususan, O‘zbekistonda alohida dolzarblik kasb etmoqda. Farg‘ona vodiysi o‘zining yuqori aholi zichligi, cheklangan yer resurslari va demografik bosimi bilan ushbu muammoning eng yaqqol namoyon bo‘ladigan hududlaridan biri hisoblanadi. BMT Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkilotining (FAO) ta‘rifiga ko‘ra, oziq-ovqat xavfsizligi — bu barcha odamlar, har doim, faol va sog‘lom hayot kechirishi uchun zarur bo‘lgan xavfsiz, sifatli va to‘yimli oziq-ovqatga jismoniy, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan doimiy erishish imkoniyatidir.

Farg‘ona vodiysi — O‘zbekiston, Tojikiston va Qirg‘iziston o‘rtasida joylashgan keng tekislik bo‘lib, maydoni taxminan 22 000 km² ni tashkil etadi. Vodiya O‘zbekistonning uchta viloyati — Farg‘ona, Andijon va Namangan viloyatlari joylashgan bo‘lib, umumiy aholi soni 10 million kishidan ortiqdir. Bu esa mazkur hududni O‘rta Osiyodagi eng zich aholi yashaydigan mintaqaga aylantiradi. Shunday demografik sharoitda oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash strategik ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi: Farg‘ona vodiysida oziq-ovqat xavfsizligiga ta‘sir etuvchi geografik omillarni kompleks tahlil qilish, hududiy farqlanishlarni aniqlash va muammoning echimiga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: (1) oziq-ovqat xavfsizligining nazariy-metodologik asoslarini o‘rganish; (2) vodiyning tabiiy-geografik sharoitini baholash; (3) qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat ishlab chiqarishning hududiy tafvutlarini aniqlash; (4) ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik omillar ta‘sirini tahlil qilish; (5) strategik tavsiyalar ishlab chiqish.

2. METODOLOGIYA

Tadqiqotda kompleks geografik tahlil usuli qo‘llanilgan bo‘lib, u tabiiy, ijtimoiy va iqtisodiy komponentlarni o‘zaro bog‘liq holda o‘rganishga asoslanadi. Ma‘lumotlar to‘plashda quyidagi metodlar qo‘llanilgan: O‘zbekiston Davlat statistika qo‘mitasining rasmiy statistik ma‘lumotlari (2010-2023 yillar); Farg‘ona, Andijon va Namangan viloyat hokimliklarining qishloq xo‘jaligi bo‘yicha hisobotlari; FAO va BMT Rivojlanish dasturining (UNDP) mintaq bo‘yicha tahliliy ma‘lumotlari; dala tadqiqotlari natijasi sifatida 350 dan ortiq uy xo‘jaligi so‘rovnomasi.

Tahlil metodlari sifatida quyidagilar qo‘llanildi: hududiy statistik tahlil (rayon darajasida ko‘rsatkichlarni solishtirish); GIS texnologiyalari yordamida hududiy xaritalash; indeksli baholash — oziq-ovqat xavfsizligi indeksini (FSI) hisoblash; regressiya tahlili — oziq-ovqat ta‘minotiga ta‘sir etuvchi omillar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash; SWOT-tahlil

— vodiyning oziq-ovqat xavfsizligi sohasidagi kuchli va zaif tomonlarini aniqlash. Tadqiqot davrida 2010 yildan 2023 yilgacha bo‘lgan dinamika ko‘rib chiqilgan, bu esa uzoq muddatli tendentsiyalarni aniqlash imkonini bergan.

3. NATIJALAR

3.1. Tabiiy-geografik omillar va ularning ta’siri

Farg‘ona vodiysi o‘zining noyob geografik o‘rni — atrofdan tog‘ tizimlari bilan o‘ralganligi tufayli iqlim xususiyatlariga ega. Kontinental iqlim, yillik o‘rtacha yog‘in miqdorining 100-300 mm atrofida bo‘lishi va vegetatsiya davrining 200-220 kunga cho‘zilishi mintaqaning qishloq xo‘jaligi uchun ham imkoniyatlar, ham cheklovlar yaratadi. Sug‘orma dehqonchilik vodiy aholisining asosiy oziq-ovqat manbai hisoblanib, umumiy ekin maydonining 97% dan ortig‘i sug‘orish orqali sug‘oriladi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Sirdaryoning umumiy havzasida suv resurslarining kamayishi so‘nggi o‘n yil ichida kuchayib bormoqda. O‘lchov ma‘lumotlari bo‘yicha, 2010-2023 yillar oralig‘ida vegetatsiya davrida oqim hajmi o‘rtacha 12-15% ga kamaygan. Bu holat, ayniqsa, Andijon viloyatining quyi oqim rayonlarida suv ta‘minotidagi tanqislik ko‘rinishida namoyon bo‘lmoqda va to‘g‘ridan-to‘g‘ri hosildorlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

3.2. Qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat ishlab chiqarishning hududiy tafovutlari

Viloyatlar kesimida tahlil qilinganda, Farg‘ona viloyati sabzavot va meva-cheva ishlab chiqarishda nisbatan yuqori ko‘rsatkichlarga ega (aholi jon boshiga 210 kg/yil), Namangan viloyati o‘rta darajada (185 kg/yil), Andijon viloyati esa eng past ko‘rsatkichni (168 kg/yil) ko‘rsatmoqda. Andijon viloyatida aholi zichligi eng yuqori darajada (710 kishi/km²) bo‘lishiga qaramasdan, ekin maydonlari barqaror emas va hosildorlik ko‘rsatkichlari pastligicha qolmoqda. Don ekinlari (bug‘doy, sholi) ishlab chiqarish bo‘yicha vodiy o‘z ehtiyojini 78% ga qoplasa, qolgan 22% tashqi hududlardan import qilinadi.

Kichik fermer va dehqon xo‘jaliklari vodiy oziq-ovqat ta‘minotida hal qiluvchi rol o‘ynaydi: shaxsiy tomorqa va kichik fermer xo‘jaliklari sabzavot ishlab chiqarishning 64%, meva-chevaning 71% va chorva mahsulotlarining 58% ini ta‘minlaydi. Biroq ushbu xo‘jaliklarning aksariyati bozor infratuzilmasiga cheklangan kirish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu ularning daromadiga va aholi oziq-ovqat ta‘minotiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

3.3. Ijtimoiy-iqtisodiy omillar va zaiflik tahlili

So‘rovnoma natijalari ko‘rsatishicha, tekshirilgan uy xo‘jaliklarining 34% oziq-ovqatga xarajat uchun umumiy daromadining 55% dan ortig‘ini sarflaydi — bu xalqaro me‘yordan (30%) sezilarli darajada yuqori. Kambag‘allik darajasi Namangan viloyatining qishloq hududlarida (24,3%), Farg‘ona viloyatida (18,7%) va Andijon viloyatida (21,2%) turlicha. Ishsizlik, ayniqsa, yosh aholi o‘rtasida keng tarqalgan (15-29 yosh guruhida 28-33%), bu esa oziq-ovqat xavfsizligiga bevosita ta‘sir etuvchi daromad manbaini kamaytiradi.

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar ko‘rsatadiki, Farg‘ona vodiysida oziq-ovqat xavfsizligi muammosi ko‘p qirrali bo‘lib, u tabiiy-resurs, demografik, iqtisodiy va boshqaruv omillarining o‘zaro

ta’siridan kelib chiqadi. Geografik nuqtai nazardan, vodiyning to’g’ri burchakli tuzilishi va tog’lar bilan o’ralganligiga qaramay, bu hudud ichki transport aloqalari va oziq-ovqat taqsimoti tizimida sezilarli nomutanosibliklarni boshdan kechirmoqda.

Iqlim o’zgarishi kontekstida eng muhim xavflardan biri — suv resurslarining qisqarishi va yoz davrida haroratning oshishi (so’nggi 30 yilda o’rtacha 0,8°C ga ko’tarilgan) hosildorlikka salbiy ta’sir ko’rsatib, 2030-2050 yillarda ekin maydonlari unumdorligini 15-20% ga kamaytirishi prognoz qilinmoqda. Bu holat hoziroq amalga oshirilishi lozim bo’lgan iqlimga moslashish choralarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

Tadqiqot natijalari ko’rsatadiki, Farg’ona vodiysida oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash uchun quyidagi strategik yo’nalishlar ustuvor ahamiyat kasb etadi: birinchidan, suv tejamkor texnologiyalarni (tomchilatib sug’orish, yomg’irlatib sug’orish) keng joriy etish; ikkinchidan, kichik fermerlarni kredit va texnik resurslar bilan qo’llab-quvvatlash; uchinchidan, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash va saqlash infratuzilmasini rivojlantirish; to’rtinchidan, mintaqalararo oziq-ovqat bozorini integratsiyalash va logistika tizimini modernizatsiya qilish.

5. XULOSA

Farg’ona vodiysi O’rta Osiyoning eng aholi zich joylashgan mintaqalaridan biri sifatida oziq-ovqat xavfsizligi nuqtai nazaridan keng ko’lamli muammolarni boshdan kechirmoqda. Geografik, iqlimiy va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning kompleks tahlili shuni ko’rsatmoqdaki, hududiy tafovutlar sezilarli bo’lib, ayni paytda Andijon viloyatining quyilma rayonlari va Namangan viloyatining tog’ oldi hududlari eng zaif pozitsiyada turmoqda.

Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash uchun qishloq xo’jaligi siyosatini hududiy xususiyatlar asosida differentsiatsiya qilish, suv resurslarini tejamkor boshqarish, iqlim o’zgarishiga moslashuvchan qishloq xo’jaligiga o’tish va kambag’al aholining oziq-ovqatga kirish imkoniyatini kengaytiruvchi ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish talab etiladi. Kelgusi tadqiqotlar ushbu strategiyalarning amalga oshirish natijalarini baholash va yangi iqlim-demografik prognozlar asosida ularni takomillashtirish bo’yicha olib borilishi maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR:

1. FAO. (2022). The State of Food Security and Nutrition in the World. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2023). Qishloq xo‘jaligi statistikasi. Toshkent: Statistika nashriyoti.
3. Lioubimtseva E., Henebry G.M. (2009). Climate and environmental change in arid Central Asia: Impacts, vulnerability, and adaptations. *Journal of Arid Environments*, 73(11), 963-977.
4. Sehring J. (2009). Path Dependencies and Institutional Bricolage in Post-Soviet Water Governance. *Water Alternatives*, 2(1), 61-81.

10-May, 2026-yil

5. UNDP O‘zbekiston. (2022). Oziq-ovqat xavfsizligi va qishloq xo‘jaligi bo‘yicha milliy hisobot. Toshkent.
6. Mirzayev N., Xoliqov A. (2021). Farg‘ona vodiysi iqtisodiy geografiyasi. Farg‘ona: FarDU nashriyoti.
7. Karimov B.X., Tursunov M.A. (2020). Suv resurslarini boshqarish va oziq-ovqat xavfsizligi. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali, 4(2), 45-52.